

Filozofia wychowania w Polsce i Czechach

Po roku 1989 można zaobserwować nieskrępowany rozwój oraz zainteresowanie filozofią wychowania w Polsce jak i w Czechach. Od lat 90. XX wieku w Polsce powstało wiele prac wybitnych naukowców. Do najbardziej znanych zalicza się prace: F. Adamskiego, J. Czernego, S. Gałkowskiego, J. Gary, M. Gogacza, M. Nowaka, A. Szołtyska, S. Sztobryna, L. Witkowskiego, czy J. Zubelewicza. Swój byt naukowy zaznacza także młode pokolenie, do którego należy zaliczyć twórczość naukową J. Gary, R. Włodarczyka, P. Sosnowskiej. Prace wymienionych osób dystansują się wobec marksizmu, co w poprzednim systemie politycznym należało do rzadkości. Poza tym należy zauważyć, że naukowcy parający się filozofią wychowania, dokonują próby jej tworzenia w oparciu o fenomenologię, personalizm, hermeneutykę, czy filozofię dialogu.

W Czechach dorobek w zakresie filozofii wychowania jest o wiele skromniejszy. Analizując ten dorobek od 1948 do chwili obecnej, drukiem ukazało się zaledwie 25 prac zwartych¹. Wśród tych prac znalazła się

---

¹ Poniżej umieszczam opis bibliograficzny niektórych czeskich prac z filozofii wychowania: Kopecký M., *Filosofie výchovy*, Praha 2007; Kučerová S., *Člověk, hodnoty, výchova. Kapitoly z filosofie výchovy*, Prešov 1996; Palouš R., *K filosofii výchovy. Východiska fundamentální agogiky*, Praha 1991; Palouš R., Svobodová Z., *Homo educandus. Filosofické základy teorie výchovy*, Praha 2011; Palouš, R. *Filosofická reflexe několika pojmů školské pedagogiky*, Praha 2010; Palouš, R. *Heretická škola*, Praha 2008; Palouš, R. *Paradoxy výchovy*, Praha 2009; Pinc, Z. *Fragmenty k filosofii výchovy*, Praha 1999; Patočka J., *Filosofie výchovy. Slovo úvodem Radim Palouš*, Praha 1997; Pelcová N., *Vzorce lidství. Filosofie o člověku a výchově*, Praha 2001; Pinc Z., *Fragmenty k filosofii výchovy. Eseje a promluvy z let 1992-1998*, Praha 1999; Prokešová M., *Filosofie výchovy*, Ostrava 2004; Stark S., (red.), *Filosofie výchovy*. Plzeň 1993; Stark S., Demjančuk N., Demjančuková D., *Kapitoly z filosofie výchovy*, Dobrá voda 2003; Stark S.,

monografia, która jest wynikiem napisania pracy licencjackiej przez studenta P. Strejca *Filosofie výchovy v díle Jana Amose Komenského*. Promotorem pracy była V. Schifferová. Praca napisana na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Karola w Pradze. Podejmuje ona żywotną kwestię dla każdego Czecha, czyli związku prac J. A. Komeńskiego z filozofią wychowania. Opisuje nie tylko korzenie idei Komeńskiego, ale również znaczenie ich we współczesnych czasach. Ponadto autor tej monografii podkreśla nierozzerwalność pedagogiki i filozofii Komeńskiego. Postanowiłem omówić krótko dokonania autora, ponieważ dzięki staraniom promotora, praca ukazała się drukiem. Poza tym na uwagę zasługuje monografia R. Palouša i Z. Svobodovej, która została wydana w roku 2011 i jak do tej pory jest najnowszą publikacją z filozofii wychowania. Ponadto książka ta została wydana nakładem Wydawnictwa Uniwersytetu Karola w Pradze. Można powiedzieć, że profesor Radim Palouš w Czechach wiezie prym w badaniach w zakresie filozofii wychowania. Jego monografie w znaczący sposób ubogaciły czeską myśl filozoficzną w zakresie wychowania. Palouš zajmuje się filozofią wychowania od lat 60. XX wieku. W latach 1990-1994 był rektorem najstarszej czeskiej uczelni Uniwersytetu Karola w Pradze. Za swoje dokonania na polu pedagogiki, filozofii oraz komeniologii został doktorem honorowym 8 zagranicznych uniwersytetów. W 1997 został odznaczony orderem T. G. Masaryka III klasy. W Czechach znany także jako rzecznik Karty 77. Jest także uważany za jednego z wielu osób, które przyczyniły się do Aksamitnej Rewolucji. Jako uczeń Patočki wychodzi w swej filozofii od fenomenologii. W swej

---

Filosofie výchovy jako filosofie lidské aktivity a dialogu. Se zaměřením na učení Hanse-Georga Gadamera a Otto Friedricha Bollnowa, Plzeň 2006; Strejc P., *Filosofie výchovy v díle Jana Amose Komenského* [rukopis]; vedoucí práce V. Schifferová, Praha 2008; Syrovátka J., *Kapitoly z filosofie výchovy*, Liberec 1995;

filzooficznej refleksji sprzeciwia się totalitaryzmowi ontologicznemu oraz agatologii koncyptowanej holizmem. Obecną erę nazywa światowiekiem. Swoją pracę doktorską poświęcił filozofii Masaryka. Natomiast praca habilitacyjna, obroniona w 1967 roku poruszała zagadnienie szkoły w czasach współczesnych. Pracuje na wielu czeskich uczelniach: Uniwersytet Karola w Pradze, Uniwersytet Pardubicki.

Prestiżowym wydawnictwem jest Oikumene, które w zakresie filozofii jest wydawnictwem znaczącym. Wydawnictwo to drukuje tylko książki filozoficzne z zakresu filozofii klasycznej oraz współczesnej. Ponadto prestiżowym periodykiem jest „Filozofický časopis”. Kiedyś ukazywał się inny periodyk „Česká mysl”, ale został zlikwidowany w 1947 roku i jak do tej pory nie został reaktywowany.

Czesi posiadają także stronę internetową poświęconą filozofii wychowania². Filozofia wychowania w Czechach jest uprawiana na kilku uczelniach. Wiodącym w tym zakresie jest Uniwersytet Karola w Pradze oraz Uniwersytet Masaryka w Brnie. Epizodycznie ukazują się prace na Uniwersytecie Ostrawskim, Uniwersytecie Palackiego w Ołomuncu oraz Uniwersytecie Zachodnioczeskim w Pilźnie. Oczywiście największą renomą cieszy się Instytut Filozofii i Religioznawstwa na Uniwersytecie Karola w Pradze, założony w 1882 roku, w którym pracowało wielu wybitnych filozofów-pedagogów³. Ponadto można także zauważyć, że wiodącym filozofem wychowania dla Czechów jest Patočka. Wydaje się, że po nim nie ma już żadnego filozofa a przecież to nieprawda.

Analizując dokonania czeskiej filozofii można pokusić się o pewne uogólnienia. Pierwsza kwestia, którą zauważyłem jako student-doktorant

---

² <http://filosofie-vychovy.cz>

³ František Drtina oraz Otakar Kádner, najwybitniejsi pedagogzy-filozofowie jacy do tej pory pracowali. Ich działalność naukowa w Polsce jest w ogóle nie znana a wiele dzieł nie przetłumaczonych.

na uczelni czeskiej⁴ to permanentna reorganizacja struktur i organizacji katedr. Ponadto katedry te są nieduże i ograniczają się do pracy dydaktycznej. Świadomość filozoficzna budowana jest na dziedzictwie filozofii Jana Patočki. Jak wskazuje prof. Jan Štěpán, pracownik Katedry Filozofii na Uniwersytecie Palackiego w Ołomuńcu „w dzisiejszym życiu filozoficznym w Czechach nie napotykamy ani wielkich tematów, ani wielkich projektów”⁵. Wśród współczesnych filozofów, których twórczość naukowa wpisuje się w myśl filozofii wychowania należy wymienić Josefa Zumra⁶ oraz Ivo Treterę⁷, którzy badają myśl herbartowską oraz wpływ herbartyzmu na kulturę czeską. Ich publikacje także należy zaliczyć do filozofii wychowania. Jednak filozofia wychowania jest uprawiana, podobnie jak w Polsce, marginalnie. Poza tym sami Czesi nie doceniają swoich dokonań nie tylko na polu filozofii wychowania ale w ogóle w filozofii. Kiedy zapoznawałem się z oryginalną pozycją, którą napisał Emanuel Rádl pt. „Dějiny filozofie” wydaną w dwóch tomach w latach 1932-1933, mało miejsca poświęcono filozofii czeskiej. Przeglądając skrypty do dziejów filozofii oraz dziejów współczesnej filozofii, umieszczane na stronach internetowych oraz drukowane na różnych czeskich uczelniach, nie ma w nich żadnej wzmianki o czeskiej filozofii. Nie chce powiedzieć, że nie uczy się studentów czeskiej filozofii. Dostrzegam to po zapoznaniu się z wieloma sylabusami, umieszczanymi na stronach internetowych uczelni

---

⁴ Miałem to szczęście nie tylko studiować język czeski, ale także obronić pracę doktorską na Wydziale Filozoficznym Uniwersytetu Ostrawskiego, za co Opatrzności oraz naukowcom czeskim i polskim a także mojemu promotorowi Prof. Ph.D. J. Damborskiemu jestem bardzo wdzięczny.

⁵ J. Štěpán, Dzisiejsza filozofia w Czechach, tłum J. Hartman, „Principia-Ekspres Filozoficzny” 1999, nr 22, s. 39.

⁶ J. F. Herbart a český herbartismus. Část 1, Herbart a německá filosofie klasického období, Praha 1964; Máme-li kulturu, je naší vlastní Evropa. Herbartismus a česká filosofie, Praha 1998.

⁷ J. F. Herbart a jeho stoupenci na pražské univerzitě, Praha 1989.

wyższych. Nieco lepiej jest w pozycji napisanej przez Josefa Krála. Autor dużo miejsca poświęcił czeskiej filozofii, nie traktując jej marginalnie. Poza tym Král jest autorem pierwszego i tak obszernego opracowania dotyczącego filozofii czechosłowackiej⁸.

Inaczej wygląda sytuacja w Polsce. Na wielu uczelniach w Polsce tworzone są katedry bądź zakłady filozofii wychowania. Do ośrodków, które przodują w badaniach nad filozofią wychowania należy zaliczyć: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, gdzie powstała Pracownia Pedagogiki Filozoficznej i Chrześcijańskiej działająca w ramach Katedry Teorii Opieki i Wychowania, której kierownikiem jest dr hab. ks. Czesław Kustra, prof. UMK. Wybitną działalnością w tej materii charakteryzuje się Uniwersytet Łódzki. Przy Zakładzie Pedagogiki Filozoficznej Uniwersytetu Łódzkiego działa Wortal Pedagogiki Filozoficznej. Ponadto w trakcie obrad II Międzynarodowej Konferencji Pedagogiki Filozoficznej (15-16 września 2006 roku), która podjęła problem tradycji i współczesności filozofii wychowania zostało założone Towarzystwo Pedagogiki Filozoficznej im. Bronisława Ferdynanda Trentowskiego. Prezesem jest prof. Sławomir Sztobryn. Obecnie Towarzystwo liczy 33 członków⁹.

Kolejnym ośrodkiem, w łonie którego wielu naukowców zajmuje się filozofią wychowania jest Katolicki Uniwersytet Lubelski im. Jana Pawła II. W ramach Instytutu Pedagogiki działa Katedra Filozofii Wychowania. Katedra ta powstała w roku 1996. Jej założycielem był prof. dr hab.

---

⁸ J. Král, *Československá pilosofie. Nástin vývoje podle disciplin*, Praha 1937.

⁹ Należy wskazać na bardzo cenne publikacje, które powstały dzięki staraniom prof. S. Sztobryna. Mam tu na myśli „Pedagogikę Filozoficzną”, która ukazuje się od roku 2006 w formie elektronicznej na stronie Wortalu Pedagogik Filozoficznej, trzy publikacje zwarte, będące pokłosiem zorganizowanych przez prof. S. Sztobryna konferencji. Wspomniane dzieła to: *Idee pedagogiki filozoficznej*, Łódź 2003 (wydane przy współudziale B. Śliwerskiego), *Tradycja i współczesność filozofii wychowania*, Łódź 2007 (współredaktor M. Miksza) oraz *Filozofia wychowania XX wieku*, Łódź 2010 (współautor J. Bochomska, E. Łatacz)

Wojciech Chudy, filozof i etyk, którego refleksja nad człowiekiem i wychowaniem wyływała z wnikliwej analizy ludzkiego doświadczenia, działania oraz fenomenu spotkania z drugim człowiekiem. Prof. W. Chudy pełnił funkcję kierownika Katedry Filozofii Wychowania do chwili śmierci 15 marca 2007r. Od października 2007r. obowiązki kuratora Katedry pełni ks. prof. dr hab. Marian Nowak. Prace badawcze pracowników tejże Katedry skupiają się wokół antropologiczno-etycznych podstaw wychowania i nauczania, filozoficznych podstaw systemów pedagogicznych oraz związków pedagogiki z wymiarem społecznym. Kluczowym przedmiotem zainteresowań badawczych jest koncepcja pedagogiki personalistycznej, ujmowana dynamicznie i w inspiracji chrześcijańskiej oraz personalistyczna koncepcja samowychowania. Realizowane w ramach pracy naukowo-dydaktycznej tematy dotyczą:

- filozofii wychowania,
- wychowania estetycznego,
- aksjologicznych podstaw wychowania,
- filozoficznych podstaw pedagogiki kultury i edukacji międzykulturowej,
- pedagogiki środowisk zagrożonych społecznie.

Również Uniwersytet Gdański powołał w ramach Instytutu Pedagogiki Zakład Filozofii Wychowania i Studiów Kulturowych, którego kierownikiem jest prof. zw. dr hab. Tomasz Szkudlarek. Dokonując poszukiwań ośrodków akademickich podejmujących w swojej pracy badawczej filozofię wychowania dotarłem do informacji o Uniwersytecie Pedagogicznym w Krakowie. Na Wydziale Pedagogicznym w Instytucie Nauk o Wychowaniu działa Katedra Teorii Wychowania i Aksjologii Pedagogicznej, której kierownikiem jest dr hab. Maria Nowicka - Kozioł, prof. AP. Także Uniwersytet Śląski w Katowicach nie omieszkał zaangażować swoich pracowników na rzecz badań nad filozofią wychowania. Na uczelni tej

powołano Katedrę Podstaw Pedagogiki i Historii Wychowania w ramach funkcjonującego Instytutu Pedagogiki. Katedra ta prowadzi badania w zakresie filozoficznych podstaw wychowania (antropologiczne, aksjologiczne, etyczne fundamenty wychowania). Kierownikiem Katedry jest dr hab. Agnieszka Stopińska-Pajak. W tym miejscu należy także wspomnieć o Uniwersytecie Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy, gdzie w ramach Instytutu Pedagogiki została powołana w 2007 roku Katedra Aksjologii Pedagogicznej i Metodologii Badań, w której funkcję Kierownika Katedry pełni prof. zw. dr hab. Urszula Ostrowska. Ponadto należy zaznaczyć, że w tym samym Instytucie działa także Katedra Filozofii Edukacji i Pedagogiki Kultury.

Ostatnim ośrodkiem akademickim, który postanowił zaangażować się na rzecz filozofii wychowania jest Uniwersytet Warszawski. Uczelnia ta powołała Zakład Filozoficznych Podstaw Pedagogiki¹⁰. Uczelnia ta podjęła się bardzo ambitnego przedsięwzięcia, by publikować dzieła w serii filozofia kultury i edukacja. Do tej pory ukazało się wiele znaczących dzieł, które ukazują najnowsze wizje rozumienia filozofii wychowania¹¹.

Pamiętam artykuł S. Sobczaka, który ukazał się w 2003 roku, w którym autor wyraża zdziwienie, że do tej pory na żadnej polskiej uczelni nie utworzono katedry bądź zakładu filozofii wychowania¹². Tymczasem obecnie działa 7 katedr i zakładów, które swoją problematykę badawczą koncentrują wokół filozofii wychowania. Można pokusić się o stwierdzenie,

---

¹⁰ Dane zostały zaczerpnięte ze stron internetowych wspomnianych uczelni. Dane aktualne na dzień 29 sierpnia 2010 roku.

¹¹ Mam na myśli takie dzieła jak: A. Folkierska, Sergiusz Hessen - pedagog odpowiedzialny, Warszawa 2005, Hans-Georg Gadamer, Teoria, etyka, edukacja, Warszawa 2008, R. Włodarczyk, Levinas. W stronę pedagogiki azylu, Warszawa 2009, P. Sosnowska, Filozofia wychowania w perspektywie Heideggerowskiej różnicy ontologicznej, Warszawa 2009.

¹² S. Sobczak, O rekonstrukcję filozofii wychowania, „Podlaskie Zeszyty Pedagogiczne” 2003, nr 8, s. 7-11.

że nie jest to wiele, zważywszy na to, iż w polskiej rzeczywistości edukacyjnej działa ponad 400 wyższych uczelni publicznych i niepublicznych. Ponadto powołanie takiej katedry wymaga dużego wysiłku organizacyjnego oraz przygotowania odpowiednich argumentów, popartych pracą badawczą beneficjenta, które przekonają władarzy uczelni.

Dokonując analizy personalnej naukowców zajmujących się filozofią wychowania, filozofią edukacji oraz filozofią pedagogiki należy powiedzieć, że kadra naukowa zajmująca się tą dyscypliną jest zadowolająca, pamiętając, że w bazie www.nauka-polska.pl, na podstawie dokonano poniższej analizy, znajduje się 151983 naukowców różnych dziedzin. W zakresie pedagogiki w bazie znajduje się 2815 doktorów, 468 doktorów habilitowanych oraz 314 profesorów. Co się tyczy filozofii w bazie KBN znajduje się 2091 doktorów, 869 doktorów habilitowanych oraz 368 profesorów. Spośród prawie 152 tysięcy naukowców, znajdujących się we wspomnianej bazie u 3597 osób określono pedagogikę jako dyscyplinę KBN. Natomiast poczet osób, dla których filozofia jest dyscypliną wiodącą wynosi 3328.

Postanowiono wnikliwiej zanalizować bazę danych nauki polskiej. Z tej analizy dowiadujemy się, że wśród osób, dla których wiodącą dyscypliną KBN jest pedagogika, badania w zakresie filozofii wychowania podejmuje: 1 osoba posiadająca tytuł profesora, 8 osób z tytułem doktora habilitowanego oraz 23 doktorów. Ponadto dokonując dalszej analizy dowiedziano się, że 9 naukowców, u których dyscypliną KBN jest pedagogika badania w zakresie filozofii edukacji podejmuje 2 profesorów, 4 doktorów habilitowanych oraz 3 doktorów. Poza tym 4 osoby prowadzą badania w zakresie aksjologii wychowania, wśród których 1 osoba to profesor, kolejna osoba posiada tytuł doktora habilitowanego oraz 2 doktorów. Łącznie w łonie pedagogiki filozofią wychowania, edukacji oraz aksjologią wychowania zajmuje się 47

osób, spośród 3597 naukowców, pracujących na rzecz pedagogiki. Stanowi to 1,30% ogólnej liczby populacji pedagogów.

Natomiast, gdy analizy dokonamy wśród naukowców, u których dyscypliną KBN jest filozofia dowiadujemy się, że filozofią wychowania zajmuje się 7 profesorów, 4 doktorów habilitowanych oraz 7 doktorów, czyli łącznie 18 osób. Filozofia edukacji jest przedmiotem zainteresowań u 8 osób: 2 profesorów, 4 doktorów habilitowanych oraz 2 doktorów. Poza tym 2 osoby podejmują badania w zakresie filozofii pedagogiki. Są to osoby, u których stwierdzono filozofię jako dyscyplinę KBN. Badania w tym zakresie podejmuje 1 profesor oraz 1 doktor habilitowany¹³. Łącznie filozofią wychowania, edukacji oraz pedagogiki zajmuje się 28 osoby, spośród 3328, co stanowi 0,84% populacji naukowców-filozofów. Kiedy zsumujemy osoby z pedagogiki oraz z filozofii, które prowadzą badania w ramach wspomnianych dyscyplin okazuje się, że 75 osób wśród 6925 naukowców, dla których dyscyplina KBN to pedagogika i filozofia stanowi 1.08% wyznaczonej populacji naukowców. Podsumowując wspomnianą analizę należy stwierdzić, że filozofią wychowania, edukacji, pedagogiki oraz aksjologią wychowania zajmują się tylko przedstawiciele filozofii oraz pedagogiki, z tymże zdecydowanie najwięcej badań w zakresie wymienionych dyscyplin podejmują pedagodzy: 47 osoby spośród wszystkich 75 naukowców. Jedynie 28 filozofów przedmiotem badań filozoficznych postanowiło uczynić wychowanie, edukację oraz pedagogikę. Wśród tego grona nie ma osób prowadzących badania w zakresie aksjologii wychowania. Stanowi to dowód na to, że wśród filozofów wychowanie oraz edukacja stanowią peryferia filozoficzne, traktowane marginalnie. Z tego też względu naukowcy z dziedziny pedagogiki postanawiają prowadzić badania, których nie podejmują filozofowie. Wydaje się, że dla

---

¹³ Analiza dokonana w dniu 29 grudnia 2010 roku.

przedstawicieli filozofii, podejmowanie badań filozoficznych w zakresie wychowania czy edukacji jest sprawą drugorzędną, nie istotną. W łonie pedagogiki coraz większą popularnością cieszą się badania w zakresie filozofii wychowania i edukacji. Dla pedagogów filozofowanie o wychowaniu i edukacji nie stanowi tematu drugorzędnego. Grono naukowców-pedagogów zajmujących się, którą tu określe filozofią pedagogiczną, poszerza się. Pojawia się coraz więcej prac. Choć jest dużo jeszcze do zrobienia, coraz więcej uczelni wyższych powołuje w swoich strukturach instytucje, które prowadzą badania w zakresie pedagogiki filozoficznej. „Ten obszar badań w naszym kraju nie jest już prywatną sprawą uczonego”¹⁴. Można spodziewać się systematycznego wzrostu zainteresowania pedagogiką filozoficzną. Należy także mocno podkreślić, iż dla pedagogów prowadzenie badań w tym zakresie nie jest efektem ubocznych odprysków badań własnych. Analiza kadrowa pokazuje, że pedagogika filozoficzna stanowi rdzeń pracy naukowej. Badania pedagogów w zakresie pedagogiki filozoficznej dowodzi, że nie wystarczą jednostronne badania filozofów.

Problematyka wychowania ma szczególne miejsce w refleksji filozoficznej, próbując poddać analizie tę szczególną działalność człowieka. Filozofia wychowania to subdyscyplina, która poddaje filozoficznej analizie pedagogiczną działalność człowieka. Zdaniem S. Palki oprócz nazwy „*filozofia wychowania*” istnieje także „*filozoficzne podstawy pedagogiki*”, czy „*pedagogika ogólna*”. Ta ostatnia jest wyrazem współczesnej tendencji pedagogicznej na określenie podstawowej dyscypliny pedagogicznej, stanowiącej fundament rozwoju nauk o wychowaniu. Autor uważa, że filozofia wychowania to dyscyplina, funkcjonująca w zakresie pedagogiki,

---

¹⁴ S. Sztobryn, Wstęp, [w:] S. Sztobryn, E. Łatacz, J. Bochomska, (red.) *Filozofia wychowania w XX wieku*, Łódź 2010, s. 3.

która opracowuje filozoficzne refleksje dotyczące podstawowych założeń i aktywności poznawczych pedagogiki¹⁵. S. Sztobryn refleksję filozoficzną o pedagogice woli nazywać „*pedagogiką filozoficzną*”¹⁶.

Filozofię wychowania rozumiem jako filozoficzną refleksję nad działalnością wychowawczą. Jest subdyscypliną, będącą częścią wspólną filozofii i pedagogiki. Jednak moim zdaniem filozofia wychowania, jak każdy dział filozofii, jest związana mocniejszymi więzami z filozofią i to ona stanowi fundament tworzenia się tej dziedziny. Jednak w literaturze dostrzegamy mocniejszy związek filozofii wychowania z pedagogiką. Prawdopodobnie jest to spowodowane traktowaniem filozofii wychowania jako peryferii filozofii. Może to budzić zdziwienie, ponieważ wychowanie jest jedną z najważniejszych czynności człowieka. Można także odnieść wrażenie, iż sama filozofia wychowania jest lekceważona przez samych filozofów. Filozofia wychowania to filozoficzna refleksja nad człowiekiem i jego wychowaniem. Charakteryzuje się także dążeniem do stworzenia pewnego ideału człowieka, rozpatrywaną z punktu aksjologii. Sama pedagogika będzie dążyć, by ideał ten został wcielony w działania wychowawcze¹⁷. Filozofia wychowania pomaga w wyznaczeniu rozumnych celów oraz ideałów wychowania, podejmując problematykę natury człowieka, wpływu kultury na jego zachowanie oraz rozwoju potencjału człowieka. Filozofia wychowania pomaga także w podejmowaniu oceny moralnej przeprowadzanego procesu wychowania. Wnosi ona także do

---

¹⁵ S. Palka, *Filozofia wychowania i filozofia w wychowaniu – szkic metodologiczny*, [w:] A. Szudra, K. Uzar (red.), *Personalistyczny wymiar filozofii wychowania*, Lublin 2009, s. 100.

¹⁶ Zachęcam do zapoznania się z trzema rocznikami „*Pedagogiki Filozoficznej*”, znajdującej się na witrynie internetowej: www.pedagogika-filozoficzna.edu.pl.

¹⁷ P. Walczak, *Wychowanie jako spotkanie. Józefa Tischnera filozofia człowieka jako źródło inspiracji pedagogicznych*, Kraków 2007, s. 21.

teorii wychowania uwagi krytyczne oraz wyznacza kierunek wychowania we współczesnym świecie.

Filozofowie poszerzyli swoją uwagę również o proces wychowania. Refleksja filozoficzna jest w tym przypadku nastawiona na spostrzeganie problemów współczesnego wychowania oraz ukierunkowana na ontologię i metafizykę, pomijając empiryczną sprawdzalność oraz weryfikację faktów¹⁸, która jest w gestii pedagogiki. Sama filozofia jest dziedziną normatywną, wyznaczając zasady ludzkiego zachowania i z tego względu filozofia wychowania korzysta z dokonań aksjologii a dokładniej etyki. W tym zakresie wypowiedział się m.in. J. Woroniecki, z który stwierdził, iż *„etyka nie może się zadowolić ustalaniem praw postępowania moralnego i kryteriów, podług których mamy sądzić o jego zgodności lub niezgodności z jego prawami. Nie, ona winna, i to pod grozą utraty wszelkiej doniosłości praktycznej, postawić sobie zagadnienie, co zrobić, aby ludzie do prawa moralnego przywykli i nabrali stałego usposobienia do zachowania go w całym swym postępowaniu. Zagadnienie wychowania jest przeto jednym z istotnych zagadnień etyki i probierzem jej wartości; tylko ta etyka jest dobra i prawdziwa, która oprócz dobrych zasad postępowania umie wskazać środki do przejścia się nimi na stałe”*¹⁹.

Nie chodzi o to, aby filozofia wychowania jedynie kontemplowała dobro. Jej rola może dotyczyć również dokonywania zmiany rzeczywistości najpierw poprzez zmianę człowieka. Ponadto korzysta ona z dokonań antropologii filozoficznej, ponieważ wychowanie po części związane jest z pytaniem o człowieka: Jaki on ma być?

---

¹⁸ M. Nowak, Modele uprawiania filozofii wychowania. Filozofia stosowana a filozofia wychowania, [w:] A. Szudra, K. Uzar (red.), Personalistyczny wymiar filozofii wychowania, Lublin 2009, s. 77.

¹⁹ J. Woroniecki, Katolicka etyka wychowania, t. I, Lublin 1986, s. 329.

Pierwszym etapem tworzenia teorii naukowej w ramach filozofii wychowania jest dostrzeżenie pewnego fragmentu rzeczywistości wychowania przez filozofię. Filozofia wychowania wstępnie opisuje pewien problem. Jest to ważny etap rozważań naukowych, rozpoczynający się od opisu i zdefiniowania filozoficznego, ponieważ od tego zaczynają się wszelkie poszukiwania. Filozofia czyni uwagi oraz spostrzeżenia dotyczące rzeczywistości o charakterze ogólnym, jednak te uwagi i spostrzeżenia dokonane przez filozofię wychowania dotyczą procesu wychowania. Filozofia nie sumuje spostrzeżeń poszczególnych dyscyplin naukowych, tworząc ogólną refleksję, lecz czyni ogólną refleksję, która potem opracowywana jest przez inne dyscypliny. Zadaniem tych dyscyplin jest owe dane spostrzeżenie filozoficzne uczynić przedmiotem dalszych swych naukowych rozważań, jeśli spostrzeżenia filozofii wzbudziły ich zainteresowanie. Refleksja filozoficzna nadaje sens oraz początek dalszej analizie naukowej. Ponadto należy nadmienić, że filozofia nie zadowala się jedynie wskazywaniem i opisywaniem faktów. Myślę, że szczególną pozycję filozofia zawdzięcza stawianiu pytań, których do tej pory nie postawiły żadne inne dyscypliny. Dopiero te postawione pytania powodują, że na horyzoncie innych nauk zaczynają zarysowywać się nowe pola badawcze. Filozofia może sobie nie poradzić z uzyskaniem odpowiedzi na odważnie postawione pytania, ponieważ poszukiwanie odpowiedzi wymaga zastosowania odpowiednich metod badawczych, dlatego też dalszym poszukiwaniem odpowiedzi oraz tworzeniem rezultatów zajmują się pozostałe dyscypliny. Filozofia wychowania jest określoną, filozoficzną, czyli ogólną refleksją o wychowaniu, to ukazanie problemów wychowania w innej perspektywie. Poza tym poznanie filozoficzne stanowi genezę poznania rzeczywistości pedagogicznej. Pragnę także nadmienić, że filozofia wychowania jest subdyscypliną, opartą na dwóch filarach:

antropologii filozoficznej oraz aksjologii. Pedagogika zaś określa obszar, na którym dochodzi do filozoficznej, czyli ogólnej refleksji. Efektem oparcia filozofii wychowania na wspomnianych filarach jest ewoluowanie modeli, nurtów, kierunków wychowania w zakresie ich źródeł. Przedmiotem poznania dla tej subdyscypliny będzie człowiek uwikłany w zabiegi wychowawcze, którym jest nieustannie poddawany.

Powstaje pytanie: Dlaczego należy oprzeć filozofię wychowania na dwóch filarach: antropologii filozoficznej oraz aksjologii? Jeżeli chodzi o antropologię filozoficzną to istota wychowania związana jest z człowiekiem. Sama antropologia filozoficzna może dostarczyć impulsów oraz inspiracji badawczych w zakresie badania człowieka, jego definiowania, istoty człowieczeństwa. Zagadnienie wychowania nie można odrywać od człowieka. Wychowanie w swej istocie, fundamencie jest humanistyczne, antropologiczne.

Pozostaje inna kwestia do omówienia. Jak należy traktować filozofię wychowania? Czy filozofia wychowania to dyscyplina pedagogiczna, czy filozoficzna? Według M. Nowaka filozofia wychowania to dyscyplina pedagogiczna i nie może być dyscypliną filozoficzną, ponieważ sama filozofia miałaby problemy z ogarnięciem aspektów i perspektyw wychowania. Poza tym pedagogika straciłaby swój indywidualny, oryginalny i niepowtarzalny charakter a praktyka wychowawcza zostałaby ograniczona do osiągania ogólnych celów naukowych²⁰. W dalszej części autor stwierdza, że filozofia wychowania charakteryzuje się uprzywilejowanym poznawczym podejściem analityczno-interpretacyjnym, zmierzającą do *„naświetlania zjawiska wychowania, ukazując podstawowe tendencje, konsekwencje pewnych decyzji w zakresie edukacji czy też*

---

²⁰ M. Nowak, Modele uprawiania... op. cit., s. 79.

zastosowanych strategii wychowania lub pewnych sformułowań kategoryalnych"²¹.

Jednak M. Gogacz uważa inaczej. Zdaniem autora „*pedagogika zajmując się zasadami wyboru czynności wychowujących, jest nauką filozoficzną, gdyż filozofię wyróżnia ten przedmiot badań, którym są zasady, inaczej nazywane pryncypiami. Trzeba też odpowiedzieć, że pedagogika nigdy nie utożsamia się z filozofią człowieka, z filozofią bytu czy etyką. Pełni osobną, ważną rolę w odniesieniu do człowieka i wśród nauk o człowieku*”²². Natomiast J. Legowicz stwierdził, że pedagogika może weryfikować dociekania nad naturą człowieka. Przekłada ona abstrakcyjny język filozofii na praktyczny język pedagogiki²³.

Podsumowując rozważania dotyczące przynależności filozofii wychowania do danej nauki, można stwierdzić, że należy ją utożsamiać z pedagogiką, ponieważ proces wychowania jest jej przedmiotem zainteresowań, ale rozważania nad wychowaniem są wzbogacane refleksją filozoficzną, uzupełniane przesłankami empirycznymi. Można także stwierdzić, że filozofia wychowania rozpięta jest między filozofią a pedagogiką. Jednak, gdzie umieścić tę dyscyplinę? Charakteryzuje się ona podejściem typowym dla filozofii, jednak przedmiot zainteresowań naukowych mieści się w ramach pedagogiki. Ponadto, gdy przeanalizuje się proces usamodzielniania się dyscyplin naukowych, dostrzeżemy, że ich związki z filozofią są coraz słabsze. Procesu emancypacji dyscyplin naukowych od filozofii, w tym pedagogiki, nie można zatrzymać. Początkowo pedagogika była ściśle powiązana z filozofią. Jednak wraz z postępem rozwoju pedagogiki, następował proces jej usamodzielniania się.

---

²¹ Ibidem, s. 94 i n.

²² M. Gogacz, Podstawy wychowania, Niepokalanów 1993, s. 26.

²³ J. Legowicz, O nauczycielu. Filozofia nauczania i wychowania, Warszawa 1975, s. 45.

Uważam, że filozofia, której przedmiotem zainteresowań naukowych jest rzeczywistość, stała się papierkiem lakmusowym, która jako pierwsza reaguje na występujące kryzysy, -izmy, zagrożenia oraz tendencje. Filozofia wychowania jako pierwsza reaguje swoją refleksją, ukierunkowaną na wychowanie. Dostrzega ona w rzeczywistości określone zjawisko dotyczące wychowania oraz je opisuje. Dalszą, dogłębną analizą, zajmuje się pedagogika. Funkcja filozofii wychowania w pierwszym rzędzie polega na wydobyciu z rzeczywistości, w aspekcie ontologicznym, konkretnej tendencji lub problemu wychowania. Poza tym filozofia wychowania to określona interpretacja faktów dotyczących procesu wychowania, zbliżona do teleologii pedagogicznej. Interpretuje i opisuje proces wychowania, bazując na poglądach filozofów.

Źródłem refleksji filozoficznej dla wychowania może dostarczyć:

- *antropologia filozoficzna*, która definiuje istotę człowieka, wyjaśnia jego rolę w rzeczywistości oraz określa kierunki jego egzystencji, może ona stanowić fundament teorii wychowania człowieka oraz umożliwić znalezienie odpowiedzi na pytanie: Co stanowi obiekt wychowania?
- *teleologia* opracowująca wiedzę o celach wychowania,
- *aksjologia*, której zainteresowania koncentrują się wokół wartości, a w jej ramach funkcjonuje etyka, która jest nauką o wartościach moralnych²⁴.

W niniejszym opracowaniu proponuje się, aby w filozofii wychowania wydzielić następujące działy:

- antropologia pedagogiczna,
- teleologia wychowania,
- aksjologia wychowania.

---

²⁴ M. Nowak, Modele uprawiania... op. cit., s. 90.

Zdaniem M. Jaworskiej-Witkowskiej w zakresie filozofii wychowania należy znieść dualizm filozofii i pedagogiki, by tym sposobem uruchomić nową jakość łączącą przeciwieństwa tych dwóch pól badawczych w syntezie. Efektem takiego podejścia będzie nowa wnikliwa analiza, która powstanie dzięki wrażliwości badawczej²⁵. T. Kotarbiński zauważył, że należy przełamywać bariery specjalizacji i nie zamykać się w swoim polu badawczym. Jedną ze strategii, którą filozof proponował w przełamywaniu pola badawczego jest zachęcanie przedstawicieli różnych dyscyplin naukowych do wspólnego badania jakiegoś zjawiska²⁶. Mariaż filozofii i pedagogiki ma wzbogacić pola badawcze poza murami gmachów tychże dyscyplin.

Na koniec nasuwają się także inne refleksje. Filozofia, która lansowana była na przełomie VII i VI wieku p.n.e. była odpowiedzią na rozumienie świata. Przed zaistnieniem filozoficznego sposobu rozumienia rzeczywistości, ludziom wystarczył mit. Jednak wraz z postępem intelektualnym człowieka ten typ wyjaśniania już nie wystarczał. Wiele osób postanowiły szukać innych dróg poznania. Filozofia powstała jako racjonalna konkurencja wobec mitu. Trwałe różnice tych dwóch systemów odpowiedzi na pytania światopoglądowe wynikają z ich istoty. Mit wymaga wiary, toleruje brak jasności, opiera się na tezach przyjętych bez dowodu, na gruncie zaufania do autorytetu. Filozofia szuka rozwiązań w granicach rozumu, dba o logiczną spójność, stara się jasno dowieść swych twierdzeń. W mit trzeba wierzyć a filozofię trzeba zrozumieć. Niektórzy uważają, że filozofia zrodziła się z buntu przeciwko religii. Filozofia nie wykracza poza świat nadnaturalny. Mitologia funkcjonuje w świecie nadnaturalnym.

---

²⁵ M. Jaworska-Witkowska, *Ku kulturowej koncepcji pedagogiki*, Kraków 2009, s. 50 i n.

²⁶ T. Kotarbiński, *Dzieła wszystkie*, t. 2: *Prakseologia*, Wrocław 2003, s. 46-65 oraz T. Kotarbiński, *Specjalizacja i integracja*, [w:] *Tenże, Traktat o dobrej robocie*, Wrocław 1975, s. 510-514.

Mitologia wypowiada sądy o rzeczach absolutnie izolowanych od świata materialnego oraz o ideach niezależnych od człowieka. Po narodzeniu się filozofii, wraz z upływem lat wiele dyscyplin naukowych zaczęło się odrywać od swojej matni i rozwijać swoją terminologię, metody badań oraz język. Wyodrębniły się takie dziedziny jak: matematyka, fizyka, astronomia a w późniejszym czasie także pedagogika. Usamodzielnione dziedziny nauki nie potrzebowały już cofać się do źródeł wiedzy filozoficznej, czyli wiedzy ogólnej i szukać potwierdzenia swojego rodowodu naukowego właśnie w filozofii. Uważam, że powracanie do filozofii, co w obecnych czasach czyni pedagogika, świadczy o jej słabej kondycji naukowej. Pedagogika coraz częściej poszukuje w filozofii potwierdzenia swojej naukowości i ciągle pozostaje na etapie emancypowania się. Proces ten ciągle trwa i stąd, być może, wielu sądzi, że pedagogika to nie nauka, ale spekulacja i domysły.